

На правах рукопису

ДЯЧЕНКО Любов Миколаївна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ
З ОБ'ЄКТНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ У СУЧАСНИХ
РОСІЙСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТАХ

Спеціальності: 10.02.01 - російська мова
10.02.02 - українська мова

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1995

00778118 (W)

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі загального та російського мовознавства Черкаського державного педагогічного інституту

Наукові керівники - доктор філологічних наук, професор
Туліна Тетяна Олександрівна
- доктор філологічних наук, професор
Мусієнко Валентина Павлівна

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
Брицин Віктор Михайлович
- кандидат філологічних наук,
доцент Леута Олександр Іванович

Провідна установа - Київський державний лінгвістичний університет

Захист дисертації відбудеться "9" серпня 1995 року
о ____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
К.ІІЗ.01.03 в Українському державному педагогічному університеті
ім. М.П.Драгоманова /252030, Київ, вул. Пирогова, 9/.

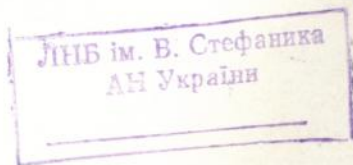
З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Українського державного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова.

Автореферат розісланий "4" травня 1995 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Вишнева

Г.П.Вишневіська

Внаслідок інтенсивного розвитку сучасних наук особливо гостро постає проблема накопичення, обробки і передачі спеціальної інформації в оптимальній формі. При аналізі галузевих текстів і документації, укладанні відповідних словників необхідні нові дані про мовні одиниці, особливості їх функціонування в різних стилях. Одним з диференційних ознак функціональних стилів, зокрема наукового, є дієслівні словосполучення з об'єктивними відношеннями.

Об'єктом дослідження є дієслівні словосполучення з об'єктивними відношеннями у сучасних російських та українських наукових економічних текстах.

Актуальність теми зумовлена тим, що в роботі представлено комплексний аналіз структури, семантики і функціонування дієслівних словосполучень з об'єктивними відношеннями в сучасних економічних текстах; це поглиблює існуючі уявлення про специфіку наукового стилю. Актуальність праці підсилюється завдяки тому, що її виконано на матеріалі двох мов – російської та української – з уточненням особливостей порівнюваних одиниць в кожній з названих мов.

Метов дослідження є опис функціонування дієслівних словосполучень з об'єктивними відношеннями у наукових економічних текстах стильоутворюючих одиниць, аналіз їх з позицій структурних і семантичних, встановлення особливостей такого функціонування.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення конкретних завдань:

- розглянути коло дискусійних питань, пов'язаних з визначенням понять "структурна схема" і "структурно-семантична модель" у російському та українському мовознавстві;
- інвентаризувати корпус дієслівних словосполучень;
- розподілити словосполучення за моделями сполучуваності відповідно до семантичної класифікації дієслівних лексем, яка відображає особливості одиниць наукового тексту;

- класифікувати дієслівні словосполучення відповідно до наявності предметних компонентів і предикатних актантів;

- виявити спільне і специфічне у структурно-семантичних особливостях порівнюваних одиниць;

- а"ясувати їх роль у наукових економічних текстах;

- здійснити квантитативний розподіл дієслівних словосполучень за структурними типами у російських та українських текстах.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у ній вперше описані дієслівні сполучення з об"єктними відношеннями, засвідчені у російських та українських наукових економічних текстах. Встановлено структурно-семантичні різновиди досліджуваних словосполучень на зазначеному матеріалі та їх частотність.

Теоретична значущість дисертації полягає в тому, що на основі здійсненого в ній структурно-семантичного аналізу дієслівних словосполучень з врахуванням їх структурно-семантичних типів у сучасних російських та українських наукових економічних текстах отримано дані, які уточнюють розуміння специфіки номінативності наукового тексту. Результати дослідження також дають додатковий матеріал для теоретичного осмислення проблем семантичного синтаксису та теорії номінації.

Практична значущість роботи. Матеріали і результати дисертації частково вже використовувались і можуть бути використані в курсах "Сучасна російська мова", "Сучасна українська мова" /у розділах "Лексика" і "Синтаксис"/, при порівняльному вивченні східнослов"янських мов, при викладанні російської і української мов як іноземних, у спецкурсах зі стилістики, словосполучення, семантичного синтаксису, у лексикографічній практиці укладання нових і удосконалення вже існуючих дво- та багатомовних термінологічних галузевих словників, а також словників сполучуваності, зокрема дієслівної об"єктної сполучуваності.

Методи дослідження. Для вирішення завдань, поставлених у праці, використано цілу низку методів, а саме: синхронний описовий, квантитативно-статистичний, порівняльний, елементи компонентного аналізу семантичних структур, метод словникових дефініцій, формально-синтаксичне і семантичне моделювання, метод трансформацій.

Матеріал дослідження і джерела. Джерелом мовного матеріалу для аналізу стали сучасні російські та українські наукові тексти з економіки, репрезентовані насамперед авторськими і колективними монографіями, а також підручниками та посібниками для вузів, аспірантів, слухачів різних вищих економічних відділень і курсів.*

Збір матеріалу здійснено методами суцільної й вибіркової вибірки. Зібраний матеріал складає 12 тисяч одиниць. Тексти хронологічно обмежені 1990 - 1993 р.р. З метою уточнення лексичного значення компонентів досліджуваних одиниць використовувались тлумачні словники сучасної російської та сучасної української мов.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження були висвітлені у доповідях та повідомленнях на міжнародних, мікререгіональних та республіканських наукових і науково-практичних конференціях: "Купринські читання" /Кам'янець-Подільський, 1990/, "Валентність і сполучуваність на синтаксичному рівні мови та мовлення" /Могильов, 1991/, "Лінгвістика: взаємодія концепцій і парадигм" /Харків, 1991/, "Т.Г.Шевченко і загальнолидські ідеали" /Черкаси, 1991/, "Місце та роль Черкаського педагогічного інституту у розвитку вітчизняної науки, освіти й культури" /Черкаси,

* Повний перелік умовних скорочень назв проаналізованих наукових економічних текстів подано в дисертації, вкажемо найчастіше вживані в авторефераті: Алейкин Б.И. Рынок ценных бумаг. Введение в фондовые операции. - М.: Финансы и статистика, 1991. -160с. /П/; Савченко В.Г., Бубенко І.В. Теорія управління. -К.: НМК ВО, 1990. -152 с. /ТУ/ тощо.

1991/, "Використання спадщини забутих і повернутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи" /Рівне, 1991/, "Філософія. Мова. Культура" /Мінськ, 1991/, "Слов"янська культура в сучасному світі /вивчення і викладання в іншомовній аудиторії/" /Київ, 1991/, "Леся Українка і світова культура" /Луцьк, 1991/, "Семантика мови і тексту" /Івано-Франківськ, 1993/. Окремі розділи роботи обговорювались на засіданнях кафедри загального та російського мовознавства та на кафедрі української мови у Черкаському державному педагогічному інституті /1990 - 1993 р.р./.

Матеріали дисертації знайшли відображення в одинадцяти публікаціях.

На захист виносяться такі основні положення:

1. Вивчення мовних особливостей наукових економічних текстів дозволяє уточнити лінгвістичне положення щодо номінативності наукового стилю. У роботі воно одержує суттєву корекцію з урахуванням того, що пов"язується з віддієслівними дериватами, оскільки в іменних компонентах багато дієслівних основ, які несуть у собі елементи як дієслівної семантики, так і дієслівного керування; це надає номінативності певної динамічності.

2. Граматичною особливістю синтаксичної будови економічних текстів як різновиду наукової мови є значна кількість/≈25 %/ складних словосполучень типізованої структури з ланцюжковим нанизуванням іменників у родовому відмінку.

3. Важливим стильоутворюючим параметром є дієслівні словосполучення з об"єктними відношеннями як з предметними компонентами, так і з предикатними актантами. Останні відрізняються функціонально підвищеним навантаженням. Вони є предикатно поширеними, оскільки зазначені утворення пов"язані з цілою ситуацією, яка імпліцитно міститься у віддієслівному дериваті, що значно підвищує інформативну насиченість тексту.

4. Дієслівні сполучення з об'єкними відношеннями у наукових економічних текстах мають свою семантичну специфіку, яка відображається у доборі лексико-семантичних груп дієслів, їх синтагматичних партнерів, що репрезентовані загальнонауковою і спеціальною термінологією, а також нетермінологічною лексиком. У семантичній структурі аналізованих багатозначних дієслівних лексем актуалізується, як правило, тільки одне із значень.

5. Специфіка дієслівно-субстантивних словосполучень у сучасних російських і українських наукових економічних текстах визначається дієслівною валентністю: у більшості випадків применниково-відмінкова форма залежних іменників у порівнюваних мовах співпадає, проте має місце й відмінність у використанні відмінків і применників.

6. Аналіз квантитативного розподілу дієслівних словосполучень з об'єкними відношеннями за структурними типами показує неоднакову частотність використання різних типів у порівнюваних мовах. /При цьому вважаємо за доцільне тлумачити терміни "структурна схема" і "модель", що традиційно сприймаються як синоніми, як ієрархічно співвідносні/.

7. На базі об'єктивних дієслівних словосполучень, які стали стадними, в російській і українській мовах активно формуються фразеологізовані конструкції.

Структура і зміст дослідження. Реферована праця складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку текстових і лексикографічних джерел вибірки, бібліографії, матеріалів до короткого двомовного словника дієслівної об'єктивної сполучуваності /на основі проаналізованих російських та українських наукових економічних текстів/, таблиць, в яких представлені лексико-семантичні групи дієслівних лексем у наукових економічних текстах і лексико-семантичні групи залежних від дієслів іменників.

У вступі обумовлюється вибір теми дослідження, визначаються актуальність роботи, її мета і завдання, описуються методи і прийоми розгляду і репрезентації матеріалу, вказуються джерела досліджуваного матеріалу, наукова новизна, теоретична значущість.

У першому розділі "Теоретичні основи дослідження" розглядаються дискусійні питання. Коротко аналізуються різні тлумачення словосполучення, співвідношення словосполучення і речення /В.В.Бабайцева, В.А.Белашапкова, В.В.Виноградов, І.Р.Вихованець, М.А.Жовтобрюх, К.Г.Городенська, А.П.Грищенко, М.І.Каранська, Л.Ю.Максимов, К.М.Пилиско, М.М.Прокопович, В.М.Русанівський, О.С.Скобликова, Н.Ю.Шведова та ін./.

У реферованій роботі словосполучення розглядається як одиниця, що формується на основі підрядного зв'язку повнозначних лексем. З'ясовується роль граматичної семантики компонентів синтаксичних одиниць. Об'єктні відношення, так само як і інші омонімічні відношення /атрибутивні, обставинні, синкретичні/, утворюють певну систему, що базується на формальних синтаксичних відношеннях; вони охоплюють різні типи конструкцій: з адресатним, інструментальним, деліберативним об'єктами тощо /В.П.Москвін, Р.О.Орлова, В.Б.Павлюкович, З.П.Петрова, Т.О.Тарасевич, А.Г.Хмара, А.Д.Черенкова та ін./.

В аналізованій праці констатується, що для сучасного рівня розвитку наукової думки характерний взаємозв'язок різних сфер знань, який знаходить вираження у використанні науками однакових термінів, методів, апарату при дослідженні матеріалів. Таке широке вживання має як позитивні, так і негативні наслідки; останнє пов'язане з перенасиченістю терміносистеми, тобто з функціонуванням спеціалізованих лексем, що мають синонімічні або омонімічні відношення. Це стосується і понять "схема" й "модель". Дані слова використовуються у фізико-математичних, природничих та

гуманітарних науках, називаючи зразок у побудові аналога досліджуваного об'єкта, також виконуючи функцію метамови. У лінгвістиці зазначені терміни функціонують або як синонімічні - схема, модель, формула, зразок, або як ієрархічні /формула речення - у Т.П.Ломтева, модель - у Г.О.Золотової, структурна схема - у Н.Ю.Шведової, формула, модель, схема словосполучення - у Т.О.Туліної, модель словосполучення - у А.П.Грищенка, конструктивна схема - у І.П.Распопова/. У сучасних лінгвістичних словниках недостатньо чітко розмежовуються ці два терміни. Доцільно встановити між ними ієрархічний зв'язок, розуміючи під структурною схемою спловосполучення формальну будову мовної одиниці, а під структурно-семантичною моделлю - форму і її граматико-семантичний зміст. Існують різні підходи до складання структурних схем, використовуються слов'янські, англійські та терміни інших мов, латинські символи, цифрова нумерація відмінків тощо /В.В.Бурлакова, І.П.Іванов, Т.Г.Почепцов, Л.О.Кравченко, М.В.Чобан та ін./.

Описуються проблеми, пов'язані з вивченням і викладанням мови, використанням різних стилістично маркованих одиниць, насамперед на матеріалі наукових текстів, які відносяться до різних сфер знання /математика, фізика, будівництво тощо/. При всій логічності, притаманній лінгвістичній терміносистемі, спостерігаються омонічні і синонімічні відношення між елементами зазначеної системи. Наприклад, це стосується термінів "мова науки" або "мова наукових текстів". Більша частина сучасних дослідників вважає її функціональним стилем /А.П.Коваль, М.М.Кожина, О.М.Кожин, О.О.Крилова, В.В.Одинцов, В.Г.Кузнецов та ін./. Деякі науковці вважають її функціональною мовою, різновидом загальнолітературної мови /В.П.Даниленко, С.С.Нікітіна/.

Вважаємо, що в ряді випадків відмічається термінологічна неусталеність. При наявності неоднакових термінів аналізу підлягає

корпус мовних одиниць наукових текстів. Отже, вираз "мова науки" - це своєрідна компресія лінгвістичного знака, оскільки під цим терміном розуміють мовні особливості наукового стилю. Таке опущення ланки у термінологічному ланцюгу призводить до появи омонімії: більш стисле визначення вступає в омонімічні відношення з розгорнутим визначенням.

Має під собою ґрунт думка лінгвістів, котрі вбачають у науковому стилі особливу мову, тому що ця сфера знань відрізняється підвищеною інформативністю, заглиблення в яку вимагає інтелектуальних зусиль і витрат, що цілком можна порівняти з процесом оволодіння іноземною мовою. Отже, науковий стиль - невід'ємна частина кодифікованої системи загальнолітературної мови. Вона має свої специфічні особливості, відрізняється організацією структурно-семантичного простору. Це у кінцевому результаті впливає на загальні процеси наукової комунікації. Таким чином, синонімічні відношення мають місце при порівнянні термінів "мова науки" - стиль науки, омонімічні - "мова" як феномен і "мова науки" як частина загальнолітературної системи. Разом з терміном "науковий стиль" інколи використовується термін "інтелектуальний стиль" /С.В.Кротевич, Н.С.Родзевич/.

У зв'язку з висвітленням особливостей наукових текстів виникають проблеми інформативності тексту і його складових елементів, та місця предикатних актантів і конструкцій з предикатними актантами у подібних стильових утвореннях /Г.М.Акимова, М.М.Александров, Р.Ш.К.Балбейлі, О.М.Гавриш, В.Г.Гак, І.Р.Гальперин, Е.І.Бфремова, І.А.Казиминова, В.П. Казаков, В.С.Карпалюк, О.Л.Пумпянський, А.Л.Сидинхе, А.В.Сингаївська, Т.О.Туліна, М.М.Харитонова та ін./.

Існують розбіжності у визначенні наукового стилю і його різновидів: 1/ науковий стиль складається з підстилів, як-от: загальнонауковий, науково-популярний, науково-технічний, науково-виробничий і под.; 2/ науково-популярний підстиль тлумачиться як особливий

науковий стиль. Більш традиційною є перша точка зору, яка знайшла відображення у реферованій роботі.

У другому розділі "Лексико-семантичний аналіз компонентів дієслівного словосполучення з об'єктними відношеннями у наукових економічних текстах" розглядаються лексико-семантичні групи дієслів і залежних від них субстантивів.

В наукових економічних текстах використовується певне коло лексично повнозначних дієслів, а також іменників, в основному - це абстрактна лексика, як термінологічна, так і нетермінологічна. При створенні художнього твору перед майстром стоїть, насамперед, естетична мета впливу на читача, звернення до сфери почуттів, емоцій. Автори наукових текстів прагнуть до інформативності, яка знаходить відображення у стандартизації мовних засобів, що, мабуть, є дуже важливим для ефективного розуміння утворень такого типу.

Інтерес до дієслова є зрозумілим, оскільки останнім часом у лінгвістичних дослідженнях відмічається структурна і семантична значимість цих лексем в організації наукових текстів /Г.М.Акімова, М.М.Александров, М.В.Гяч, Л.Г.Кириченко, М.М.Кожина, М.П.Сенкевич, З.І.Соболева/. Дослідники помітили, що не тільки окремі слова однієї і тієї ж лексико-семантичної групи, але і цілі серії слів, зокрема дієслова, мають однакову відмінкову або відмінково-прийменникову сполучуваність. Такий теоретичний постулат знайшов відображення у наукових працях і словниках сполучуваності, котрі ілюструють специфіку зазначеного явища на матеріалі художніх і публіцистичних текстів, окремих фрагментів усного мовлення /Л.М.Васильєв, Г.О.Золотова, М.О.Кормиліцина, В.П.Москвін, Д.Е.Розенталь/. Ця закономірність знаходить підтвердження в проаналізованих російських і українських економічних текстах: рос. отнести к фирмам /СМ, с.72/, отправляются к клиенту /ГИН, с.28/, обращаться к специалистам /РЦ, с.31/; укр. віднести до фірм /ОП, с.9/, відправля-

тися до товариства /ТУ, 91/, звертатися до фахівців /АТ, с.54/.

Якщо все поле вважати макрогрупою, об'єднанням ЛСГ, то саме у межах окремих мікрогруп, різновидів ЛСГ, відмічаються насамперед синонімічні відношення, що закономірно, оскільки на спільності тих або інших семантичних показників смислових структур слів утворюються лексико-семантичні групи /рос. анализировать, рассматривать; укр. досліджувати, розглядати/. Близьким до цього явища є антонімія, тому що співставлення або протиставлення понять, явищ, предметів, закріплене мовним знаком, також припускає наявність загальних семантичних елементів /рос. увеличить, уменьшит,; укр. збільшити, зменшити/.

Значення дієслівної лексики актуалізується синтагматичними партнерами, особливо ближнім оточенням. Так, тлумачні словники у російського дієслова знать фіксують 6 значень, в українській лексемі знати - 9 значень, з них в проаналізованих економічних текстах знаходить прояв одне значення: "1. Перех. Обладать знаниями о ком-, чем-либо, иметь какие-либо познания" /СЛРН, 1955, с.1288/, "2. Перех., також з інф. Мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі, бути обізнаним із чим-небудь, розбиратися в чомусь" /СУМ, т. 3, 1972, с.642/. Наприклад, "Керівник фірми знає закони, закономірності й принципи управління, загальні й конкретні функції діяльності підприємства" /ТУ, с.5/; "Руководители предприятий знают современные методы изучения рынка, потребителей, продуктов, конкурентов" /СМ, с.13/.

У роботі визначаються лексико-семантичні групи досліджених дієслівних лексем. Смислове поле наукового економічного тексту репрезентоване лексико-семантичними групами дієслів, які ілюструють особливості стилю. Виділено наступні групи: волюнтативні /рос. подчиняться₂, укр. підкоряться₁ /, директивні /рос. распорядиться₁, укр. управляти₂ /, дієслова взаємноспрямованої активності

/ рос. сотрудничать₁ о, укр. конкурувати₂ з/, дієслова піклування / рос. заботиться₁ о, укр. піклуватися₂ про/, дієслова руху / рос. отправляются к, укр. відправлятися до/, дієслова трудової домовленості / рос. нанять₁, укр. наймати₁ /, екзистенційні / рос. существовать₁, укр. виникати₁/, емоційного відношення / рос. предпочесть₁, укр. вибирати₁/, емоційного стану / рос. переживать₂, укр. переживати₄ /, ідентифікуючі / рос. соответствовать₁, укр. відповідати₅/, інформаційні / рос. свидетельствовать₁ о, укр. свідчити₁ про/, каузативні / рос. устранить₁, укр. усунути₁/, кваліфікативні - а/ параметричні / рос. превысить₁, укр. збільшити₁/, б/ якісні / рос. улучшить, укр. поліпшити /, комітативні / рос. сопровождать₃, укр. супроводжувати₃ /, комплікативні / рос. отразить₄, укр. виявляти₃/, компаративні / рос. отличить от, укр. відрізнитися від/, креаційні / рос. организовать₁, укр. створювати₁/, ментальні / рос. знать₁, укр. знати₂/, ментальні конкретні / рос. считать₃, укр. рахувати₂/, модальні / рос. добиться, укр. потребувати/, мовленнєвого контакту / рос. ответить₁ на, укр. відповідати на/, локативні / рос. распространяться₁ на, укр. поширюватися₁ у/, партитивні / рос. включить₁, укр. виключати₁/, посесивні / рос. иметь₁, укр. мати₁² /, посесивні вторинні / рос. купить₁, укр. придбати₁/, дієслова сприйняття / рос. увидеть₁, укр. заслуховувати₂ /, суспільної орієнтації / рос. зависеть₁ от, укр. залежати₁ від/, трансформативні / рос. превратиться₁ в, укр. перетворитися в, у, на/, функційні / рос. осуществляются₂, укр. здійснюватися₂/.

Далі розглядається походження, лексичні, словотвірні і синтагматичні особливості керованих іменників. Не лише дієслова, а і залежні іменники сигналізують про приналежність текстів до певних стилевих утворень. У наукових економічних текстах як залежний компонент дієслівних сполучень з об'єктними відношеннями виступає термінологічна / рос. товарищества, акционеры; укр. фірма, працівники/ і

нетермінологічна лексика /рос. надежность, материалы; укр. якість, ефективність/. Об'єднуючись з дієсловами, вони формують семантико-синтаксичний простір зазначених текстів. "В чисто государственных предприятиях государству принадлежит обычно весь акционерный капитал, полученный в результате национализации или вновь созданный" /ГИН, с.20/; "Це вимагатиме розробки форм і методів усебічної регламентації трудових процесів, з одного боку, і гнучкого маневрування робочою силою і засобами виробництва, з другого" /ОП, с.3/.

Серед термінологічної лексики, вжитої у досліджуваних наукових економічних текстах, розрізняють дві макрогрупи: а/ загальнонаукова лексика /рос. метод, структура; укр. форма, принцип/; б/ економічна лексика /рос. кредит, біржа; укр. банк, інвестування/.

Загальнонаукові терміни досить однорідні. притаманні різним сферам знання і сигналізують про стильову приналежність текстів.

Макрогрупа економічних лексем поділяється на декілька мікрогруп: 1/ комерційні структури й особи, які беруть участь в економічній діяльності/рос. товарищество, акционер; укр. фірма, працівник/; 2/ сфери економіки /рос. экономика машиностроения, экономика строительства; укр. економіка природокористування, економіка наукових досліджень/; 3/ грошові засоби і цінні папери /рос. наличность, облигация; укр. валюта, акція/; 4/ загальні назви виробів /рос. продукция, изделие; укр. товар, виріб/; 5/ комерційні операції /рос. сделки, вложения средств; укр. капіталовкладення, фінансування/; 6/ параметри оцінювання економічної діяльності підприємства /рос. рентабельность, себестоимость; укр. собівартість, конкурентоспроможність/.

Економічні терміни запозичені з різних мов: з грецької через посередництво латинської - рос. экономика, укр. економіка; з латинської через німецьку - рос. биржа, укр. біржа; з англійської через французьку - бюджет; з італійської - рос. та укр. валюта - через

посередництво російської і, можливо, польської та німецької мов тощо.

Серед економічних термінів, а також нетермінологічної лексики мають місце і незапозичені лексеми: рос. платежи, вклады, потребность; укр. керування, наслідки, відповідальність.

У системі економічних термінів інтернаціоналізми є більш активними, ніж неіншомовні слова. Вони використовуються як основи мотивованих термінів і як складові компоненти термінологічних словосполучень: рос. акционер - акционерный - акционерные предприятия, цена - ценный - ценные бумаги, пакет ценных бумаг; укр. актив - активний - активні операції банків, ціна - цінавий - ціновий фактор.

Для утворення термінів економіки і нетермінологічних лексем широко використовується морфологічний спосіб, насамперед суфіксальний. До найбільш активної відноситься модель "дієслівна основа + суфікс для утворення віддієслівних іменників рос. -ний, -аний, -ений, укр. -ни/я/, -анн/я/, -ени/я/": рос. огласить - оглашение, совершенствовать - совершенствование; укр. збалансувати - збалансування, спрямувати - спрямування. Чимало економічних термінів утворено шляхом об'єднання основ за допомогою сполучної голосної -о- з додаванням слотовірних афіксів: рос. конкурентоспособность, капиталовложения, укр. матеріаломісткість, трудозатрати.

Складовими компонентами об'єктних термінологічних словосполучень /структурна схема "іменник + іменник у родовому відмінку"/, як і в атрибутивних словосполученнях /структурна схема "прикметник + іменник"/, є термінологічні і нетермінологічні лексеми: рос. источники финансирования, маркетинговые исследования; укр. об'єкти діяльності, інвестиційна діяльність. Багато термінологічних ланцюжків побудовано за моделлю "іменник + н іменників у родовому відмінку": рос. характеризовать методы прогнозирования /ОТ, 27/, проанализировать особенности совершенствования сети

сбыта /ГІН, 80/; укр. відзначати елементи управління /ЕД, 53/, ві-
дображувати генезис структур управління /ОП, 12/.

У третьому розділі "Структурно-семантичні типи дієслівних сло-
восполучень з об'єктивними відношеннями у наукових економічних тек-
стах" аналізуються дієслівні словосполучення з предметними компо-
нентами і предикатними актантами, а також пропонується квантита-
тивний розподіл зазначених словосполучень за структурними типами.

Словосполучення із залежними предметними компонентами фор-
муються у відповідності до таких структурних схем: $V + \sqrt{2}$ - рос.
избежать потерь /СМ, 91/, укр. уникнути втрат /ТУ, 108/; $V + \sqrt{3}$ -
рос. подчиняться рынку /АТ, 44/, укр. підкорятися ринку /ОТА, 80/
 $V_{tr} + \sqrt{4}$ - рос. изучать биржу /РЦ, 26/, укр. формулювати мету
/ТУ, 140/; $V + \sqrt{5}$ - рос. располагать ресурсами /СМ, 47/,
укр. оволодіти професіями /ОП, 55/; $V + P_r \sqrt{6}$ - рос. говорить
о странах /РЦ, 13/, укр. базуватися на закономірностях /ТУ, 33/;
 $V + P_r \sqrt{2}$ - рос. определяться на основе политики /ГІН, 18/,
укр. відрізнитися від товариства /АТ, 13/; $V + P_r \sqrt{3}$ - рос. при-
ступать к маркетингу /СМ, 49/, в українській мові відповідає
структурна схема $V + P_r \sqrt{2}$ - звертатися до фахівців /МБВ, 91/;
 $V + P_r \sqrt{4}$ - рос. воздействовать на рынок /МБВ, 65/, укр. вплива-
ти на рынок /ОБ, 73/; $V + P_r \sqrt{5}$ - рос. распределяться между ак-
ционерами /РЦ, 48/, укр. висуватися перед кадровим потенціалом
/УВ, 21/.

Структурно-семантичних моделей значно більше, тому що одній
структурній схемі відповідає декілька структурно-семантичних моде-
лей: останні формуються відповідно до приналежності головного компо-
нента - дієслова до певної ЛСГ. Наприклад, словосполученням ти-
пу $V_{tr} + \sqrt{4}$, де прямоперехідні дієслова керують іменниками у
формі знахідного відмінка без прийменника, відповідають таким
структурно-семантичним моделям: $V(t_r) ment + \sqrt{4}$, $V(t_r) ment_c +$
 $\sqrt{4}$, $V(t_r) compl + \sqrt{4}$, $V(t_r) direct + \sqrt{4}$, $V(t_r) pos + \sqrt{4}$,

$V_{(tr)} \text{ part } \sqrt{4}$. "Изучение внутренних и внешних условий выявляет существующие проблемы в области управления ассортиментом и качеством товаров" /ОТ, 140/; "Порушення ритму роботи окремих підприємств погіршує організовану роботу в системі суспільного виробництва" /ТУ, 35/.

Один із структурних різновидів репрезентований дієсловами, які використовуються з часткою не при прямому об'єкті: $1 \text{ neg} / V + \sqrt{2}$, - "Не существует юридических норм, обязывающих корпорации группировать их деятельность каким-то особым образом" /РЦ, 44/; "Він не має власного устава" /АТ, 42/.

Далі розглядаються дієслівні словосполучення з предикатними актантами як різновид конструкцій з предикатними актантами. Вони реалізуються десятима структурними типами. Чотири з них - безприменникові, п'ять - применникові; остання група формується на основі проявлення у залежного від дієслова деварбатива дієслівного керування, що знаходить вираження у таких структурних схемах:

$V + \sqrt{(v)}_2$ - рос. ждать изменения /СМ, 85/, укр. вимагати затрат /ОП, 7/; $V + \sqrt{(v)}_3$ - рос. отвечать требованиям /ОТ, 181/, укр. відповідати вимогам /ТУ, 57/; $V_{tr} + \sqrt{(v)}_4$ - рос. поддерживать инкорпорирование /РЦ, 42/, укр. підтримувати дослідження /ВБ, 43/; $V + \sqrt{(v)}_5$ - рос. ограничить исследованиями /ОТ, 120/, укр. підтверджувати назвами /ТУ, 31/; $V + Pr \sqrt{(v)}_6$ - рос. распределяться в соотношениях /ГИН, 21/, укр. ресструватися у розкладах /ТУ, 64/; $V + Pr \sqrt{(v)}_2$ - рос. разрабатываются для перехода /ОТ, 181/, укр. долати до витрат /ВБ, 17/; $V + Pr \sqrt{(v)}_3$ - рос. стремиться к преуспеванию /ГИН, 65/, в українській мові відповідає структурна схема $V + Pr \sqrt{(v)}_2$ - приступити до вирішення проблем /ЕД, 87/; $V + Pr \sqrt{(v)}_4$ - рос. отвечать за планирование /ГИН, 31/, укр. вказувати на зв'язок /ТУ, 32/; $V + Pr \sqrt{(v)}_5$ - рос. совершенствоваться с развитием /РЦ, 31/, укр. поєднуватися з рішеннями /ОТ, 28/; $V + \sqrt{(v)}_6$ - \rightarrow

- рос. характеризовать подход к финансированию программ /РЦ, 38/,
укр. передбачати підхід до нароцтвання потенціалу господарства
/УВ, 5/.

Так, словосполученням, які формуються прямоперехідними діє-
словами, відповідають структурна схема $V_{tr} + \sqrt{(v)}_4$ і структурно-
семантичні моделі - $V_{(tr)emot} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)direct} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)part} + \sqrt{(v)}_4$,
 $V_{(tr)part} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)comp} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)ment} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)ment} +$
 $\sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)q} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)pos} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)caus} + \sqrt{(v)}_4$,
 $V_{(tr)cr} + \sqrt{(v)}_4$, $V_{(tr)lab} + \sqrt{(v)}_4$. "Они утверждают реше-
ния по таким чрезвычайным вопросам, как например, слияние с дру-
гой корпорацией, продажа или ликвидация бизнеса, внесение попра-
вок и дополнений в устав" /РЦ, 42/. "Як і будь-яка наука, управ-
ління в першочерговому порядку розв'язує загальні завдання" /ТУ, 8/.

Розрізняються також словосполучення з одним і багатьма залеж-
ними компонентами, для останніх характерно нанизування іменниково-
го ланцюга $\approx \sqrt{(v)}_2 / \sqrt{2}$ з предметними компонентами і предикатни-
ми актантами у родовому відмінку /до основного структурного типу/
 $-V + \sqrt{(v)}_3 \approx \sqrt{(v)}_2 / \sqrt{2}$. "Выбору таких направлений, определению ин-
вестиционных затрат, достижению высокого качества и эффективности
служат программы маркетинга, разрабатываемые на базе сложных мно-
говариантных расчетов" /ГИИ, 8/. "Порядок роботи слабо сприяє ви-
явленню резервів зростання продуктивності праці оптової ланки і
поліпшенню якості обслуговування споживачів" /ОП, 15/.

Предикатні актанти за своїми якістьми протистоять предметним
компонентам, тому що останні неможливо перетворити у напівпредик-
ативні або предикативні одиниці. Конструкції з предикатними ак-
тантами пов'язані з різними процесами трансформації,
внаслідок чого дієслівно-девербативні словосполучення можна пере-
творити на синонімічні синтаксичні конструкції /просте речення,
складне речення тощо/.

Своєрідна також роль займенників, здатних замінювати як предметні компоненти, так і предикатні актанти: рос. регулюють їх діяльність - їх - работников инвестиционного бизнеса, соотносить їх с финансовым положением предприятия, їх - направления в экономике страны; укр. зменшити їх оподаткування, їх - державних підприємств, оскаржити їх, їх - розпорядження.

Розглядаються лексикалізовані і фразеологізовані дієслівниково-іменникові словосполучення. Спостерігається цікава закономірність: декотрі прямоперехідні дієслова або дієслова з подвійним сильним керуванням, коли проявляється один з можливих зв'язків, об'єднуючись з віддієслівними дериватами, служать базою для формування лексикалізованих дієслівно-іменникових словосполучень, синонімічних однокореневому відіменниковому дієслову; в той час як при сполучуванні з предметними компонентами утворюють або вільні словосполучення, або фразеологізовані /останні не здатні замінюватися однією лексемою/. Пор.: обеспечивать объединение - объединять, забезпечити виконання - виконувати; обеспечивать предприятия, забезпечити фірми; иметь оборудование, мати продукцію, иметь прогрессивный характер, мати стійкий характер. Такі словосполучення зустрічаються у різних наукових текстах, тому що у більшості своїй служать своєрідними штампами, які сприяють точному оформленню думки.

Іменникові ланцюги, котрі зустрічаються у досліджуваних економічних текстах, мають певну форму, що знаходить відображення у рівнях підпорядкування.

1. Лінійне підпорядкування:

1/ одиначне підпорядкування - рос. находиться у кредитора /РЦ, 53/, вилити на економіку /ТУ, 6/;

2/ ланцюгове підпорядкування - рос. координировать сферы деятельности компаний /ГІН, 19/, укр. об'єднати зусилля працівників фірми /ТУ, 5/.

П. Нелінійне підпорядкування:

1/ подвійне сильне дієслівне керування - рос. осчастливить потребителя нововведеннями /СМ, 32/, укр. створювати умови інвесторам /ВБ, 6/;

2/ сильне дієслівне керування у девербатива - рос. определить отношение покупателей к товару /ОТ, 122/, укр. передбачати оснащення робітників обладнанням /ОП, 9/.

Ш. Комбіноване, змішане підпорядкування:

1/ подвійне сильне дієслівне керування + ланцюгове підпорядкування - рос. соизмерять возможности наращивания сбыта с состоянием предприятия /СМ, 22/, укр. цілеспрямувати діяльність учасників на реалізацію програми /ВБ, 33/;

2/ подвійне сильне дієслівне керування у девербатива + ланцюгове підпорядкування - рос. характеризовать соответствие изделия требованиям документации /ГИН, 35/, укр. передбачати поєднання авторитету керівника з використанням влади /ТУ, 132/.

У роботі пропонується квантитативний розподіл дієслівних словосполучень за структурними типами, який свідчить про різний ступінь використання аналізованих одиниць у досліджуваних текстах. Словосполучення, котрі утворюються прямоперехідними дієсловами, що мають при собі один залежний об'єкт, є найчастотнішими/≈30 %/: структурна схема $V_{tr} + \sqrt{4}$, $V_{tr} + \sqrt{(v)4}$ - рос. изучать материалы /СМ, 12/, наращивать вложения /РЦ, 24/; укр. консультувати клієнтів /АТ, 44/, включати планування /ВБ, 7/. Четверть зібраного матеріалу/≈25 %/ становлять собою складні дієслівні словосполучення з двома залежними іменниками, один з яких має форму знахідного відмінка без прийменника, другий - родового відмінка без прийменника: структурна схема $V_{tr} + \sqrt{4} / \sqrt{(v)4} + \sqrt{2}$ - рос. предусматривать использование моделей /ГИН, 9/, укр. зменшити оподаткування підприємств /ТУ, 92/. Така частотність сигналізує про повно-

цінне функціонування дієслів у наукових економічних текстах.

Квантитативний розподіл найчастотніших дієслівних словосполучень з об'єктивними відношеннями має такий вигляд.

Таблиця 1. "Високий ступінь частотності"

Розподіл словосполучень у мовах	Структурні схеми			%
	$V_{tr} + N_4 / N(v)_4$	$V + N_4 / N(v)_4 + N_2 / N(v)_2$	$V + N_2 / N(v)_2$	$V + N_4 / N(v)_4 + N_2 / N(v)_2$ $n = 2-31$
Російська мова	1800	1500	600	480
6000 прикладів	30 %	25 %	10 %	8 %
Українська мова	1805	1485	590	475
6000 прикладів	≈ 30,1 %	≈ 24,7 %	≈ 9,8 %	≈ 7,9 %

Менш частотні дієслівні словосполучення з залежними об'єктами в давальному і орудному відмінках без прийменників, а також у родовому і знахідному відмінках з прийменниками.

Таблиця 2. "Середній ступінь частотності"

Розподіл словосполучень у мовах	Структурні схеми				%
	$V + N_3 / N(v)_3$	$V + P_r N_2 / N(v)_2$	$V + P_r N_4 / N(v)_4$	$V + N_5 / N(v)_5$	
Російська мова	300	305	299	287	
6000 прикладів	5 %	5,1 %	≈ 4,8 %	≈ 4,7 %	
Українська мова	303	300	288	275	
6000 прикладів	≈ 5,1 %	5 %	4,8 %	≈ 4,5 %	

Низьким рівнем частотності характеризуються складні словосполучення, іменниковий ланцюжок яких складається з 4 або 5 залежних компонентів у родовому відмінку: структурна схема $V_{tr} + N_4 / N(v)_4 +$

$\underline{n} \ N_2 / N(v)_2$, де $\underline{n} = 4-5$ - рос. усовершенствовать методику расчета объема потребления продуктов питания /ОТ, 18/, укр. відзначити незмінність дії системи принципів управління /ТУ, 65/. Такого типу словосполучення представлені у наступній таблиці.

Таблиця 3. "Низький ступінь частотності"

Розподіл словосполучень у мовах	Структурні схеми			%
	$V + \underline{n} N_4 / N(v)_4 + \underline{n} N_2 / N(v)_2$ $\underline{n} = 3$	$V + P_1 N_6 / N(v)_6$	$V + P_1 N_5 / N(v)_5$	
Російська мова	120	85	60	59
6000 прикладів	2 %	1,4 %	1 %	≈ 0,9 %
Українська мова	117	90	60	57
6000 прикладів	≈ 1,9 %	1,5 %	1 %	≈ 0,9 %
	Структурні схеми			%
	$V + \underline{n} N_2 / N(v)_2$ $\underline{n} = 2-3$	$V + N_3 / N(v)_3 + \underline{n} N_2 / N(v)_2$ $\underline{n} = 2-3$	$V + P_1 + N_4 / N(v)_4 + \underline{n} N_2 / N(v)_2$ $\underline{n} = 4-5$	
Російська мова	50	27	12	
6000 прикладів	≈ 0,9 %	≈ 0,4 %	0,2 %	
Українська мова	57	29	15	
6000 прикладів	≈ 0,9 %	≈ 0,4 %	0,3 %	

В цілому за результатами дослідження структурно-семантичної організації та функціонування дієслівних словосполучень з об'єктивними відношеннями зроблені узагальнення та висновки, які подані у вигляді положень, винесених на захист.

Основні результати дисертації знайшли відображення у таких публікаціях:

1. Російські прийменникові конструкції у мовленні білінгві в Україні: Тези доп. і повід. - Ч.І. - Донецьк, ДУ 1990. - С.150-151 /рос. мовою/.

2. Структура і семантика безприйменникових дієслівних словосполучень // Купринські читання: Тези доп. - Кам"янець-Подільський, 1990. - С.128-129 /рос.мовою/.

3. Про варіативне керування дієслів мовлення // Валентність і сполучуваність на синтаксичному рівні мови та мовлення: Тези доп. - Могильов, 1991. - С.56-57 /рос. мовою/.

4. Ідеї О.О.Потебні про сполучуваність слів // Лінгвістика: взаємодія концепцій і парадигм: Тези доп. - Вип.І. - Ч.2. - С.434 /рос. мовою/.

5. Поема Т.Г.Шевченка "Гайдамаки" у сучасному російському перекладі /проблеми дієслівної семантики/ // Т.Г.Шевченко і загальнолюдські ідеали: Тези доп. - Черкаси, 1991. - С.51-53.

6. Сполучуваність дієслова у поезії Варлама Шаламова // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: Тези доп. - Рівне, 1991. - С.88-89 /рос.мовою/.

7. Предикатні актанти в науковому тексті /до постановки питання/ // Місце та роль Черкаського педагогічного інституту у розвитку вітчизняної науки, освіти й культури: Тези доп. - Черкаси, 1991. - С.71-72.

8. Про особливості вивчення російського словосполучення у туркменських групах філологічних факультетів // Слов"янська культура у сучасному світі /вивчення і викладання в іншомовній аудиторії/: Тези доп. - К. : КДПІМ, 1991. - С. 109-110 /рос.мовою/.

9. Дієслівно-субстантивні словосполучення у сучасних наукових текстах з економіки та старовинних козацьких піснях // Народні рухи України в історії мови та літератури: Тези доп. - Черкаси,

93. - С. 30-32.

10. Ступінь інтерференції російських приименникових конструкцій у мовленні українців. - Російське мовознавство. Міжвід.наук.зб. - К., 1993. - Вип. 26. - С.III-II9 /рос.мовов/.

11. Конструкції з предикатними актантами /дієслівно-девербативні словосполучення/ у сучасних наукових економічних текстах // Семантика мови і тексту: Матеріали міжнародної конференції. -Ч.І.- Івано-Франківськ, 1993. - С.77-78.

L.N. Dyachenko Structural and semantic organization of verbal phrases with object (ive) relations and their functioning in modern russian and ukrainian texts on economy

Thesis for a master's degree (philology) on speciality 10.02.01 Russian language, 10.02.02 Ukrainian language.

The Kyiv Dragomanov State Pedagogical University, Kyiv, 1995.

In accordance with the morphological character of nouns governing them verbal phrases are divided into two groups:

- 1) phrases with object components;
- 2) phrases with predicative actans (the second group is the variety of constructions with predicate actans).

Phrases are made according to definite structural patterns. Quantitative distribution of units mentioned above in conformity with their structure is a witness of different frequency of their functioning in modern ukrainian and russian texts on economy.

Дяченко Л.Н. "Структурно-семантическая организация глагольных словосочетаний с объектными отношениями и их функционирование в современных русских и украинских научных экономических текстах".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальностям: 10.02.01 - русский язык, 10.02.02 - украинский язык, Украинский государственный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1995.

Важным стилеобразующим параметром научного стиля являются глагольные словосочетания с объектными отношениями как с предметными компонентами, так и с предикатными актантами.

Глагольные словосочетания с объектными отношениями в научных экономических текстах имеют свою семантическую специфику, что отра-

квотет в подборе лексико-семантических групп глаголов и их синтаксических партнеров, представленных общенаучной и специальной экономической терминологией, а также нетерминологической лексикой.

Глагольные словосочетания с объектными отношениями образуются в соответствии с определенными структурными схемами и структурно-семантическими моделями.

Квантитативное распределение анализируемых словосочетаний по структурным типам свидетельствует о разной частотности их функционирования в современных русских и украинских научных экономических текстах.

Ключові слова.

Дієслівні словосполучення з об'єктними відношеннями, дієслівні словосполучення з предметними компонентами, дієслівні словосполучення з предикантними актантами, конструкції з предикатними актантами, структурна схема, структурно-семантична модель.

Підписано до друку 03.05.1995 р. Об'єм 1, 2. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 132. Безвлатно.

Дод УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

798877

AB 32.408

AB 32.408